

Aleksandr S Kan

Ryssland och de rysk-svenska relationerna i ljuset av den svenska publicistiken från frihetstiden och den gustavianska tiden

(översättning: Hans Magnusson)

I Sverige hade man sedan länge varit mera intresserad av och bättre informerad om Ryssland än i andra västeuropeiska länder (möjligen med undantag av hansestäderna och givetvis med undantag av Polen). Sverige var redan på 1600-talet det första land i väst, där »kunskaper i ryska språket blev en angelägenhet för hela staten».¹ På beställning av den svenska regeringen sammanställde Grigorij Kotosjichin i Stockholm under samma århundrade den första ryska beskrivningen av Rysslands samhällspolitiska uppbyggnad. I de svenska biblioteken hade fonder av russica byggts upp redan vid 1700-talets början. På biblioteket i Uppsala utnyttjades dessa av den förste ryske rationalistiske historikern V N Tatisjtjev. Redan före hans tid, under Stora nordiska kriget, hade A I Mankiev i Sverige hittat material, med vars hjälp han i Västerås kunde författa »Jadro rossijskoj istorii» (»Den ryska historiens kärna») och föra historiedokumenteringen fram till sin egen tid.

De första avhandlingarna rörande de östslavisk-nordiska och rysk-svenska förbindelsernas historia försvarades vid universiteten i Uppsala och Åbo så tidigt som på 1730-talet. G Z Bayers normanistiska teser engagerade de svenska forskarna i lika hög grad som de ryska. Den finländske vetenskapsmannen och folkbildaren Gabriel Porthan följde senare i G F Millers och A L Schölzers spår och skrev 1775–77 (på svenska) en av de första västeuropeiska kurserna i rysk historia, publicerad först i våra dagar.²

Upplysningstidens svenska historiker reagerade sålunda på dagshändelserna och tillfredsställde därigenom samhällets behov. I jämförelse med 1600-talet hade ju relationerna mellan Ryssland och Sverige under 1700-talet i stor utsträckning fyllts med ett nytt innehåll. Under den svenska stormaktstiden hade Sverige varit den starkare av de båda parterna. Efter Stora nordiska kriget blev rollerna ombytta. Medan på 1600-talet de gamla ryska områdena Izjora (Ingermanland) och Priladozjje (Ladoga-

* Artikeln utgör den utvidgade texten till ett föredrag, avsett att hållas på det 3:e sovjetisk-svenska historikersymposiet i Lund april 1980. Föredraget kunde inte framföras där, eftersom författaren inte hade möjlighet att delta.

området) tillhörde Sverige, avträdde efter frederna i Nystad och Åbo den sydöstra, tidigare svenska delen av Finland till Ryssland. Medan det på 1600-talet huvudsakligen var det från västerhavens avskurna Ryssland, som intresserade sig för att bedriva handel med Sverige och de svenska besittningarna, även via det svenska Balticum, var det på 1700-talet Sverige, som visade störst intresse för handelsutbyte (spannmålsuppköp) med sina tidigare besittningar i östra Balticum och sydöstra Finland.

De relativt sekundära väpnade sammanstötningarna och de episodiska politiska kontakterna under 1600-talet avlöstes av för båda parter livsavgörande krig, varav det första var Stora nordiska kriget, av ofta förekommande inblandning i den andra partens inre angelägenheter och av ett konstant intresse för grannens statskicks. Varken förr eller senare har det förekommit så många blodiga rysk-svenska krig, så många förbundsavtal eller ett så intensivt intresse för den nordiske grannens politiska erfarenheter och kulturella framsteg, som under 1700-talet. Just under detta århundrade hamnade för första gången stora grupper av svenskar i Ryssland (t ex fångarna efter slaget vid Poltava), och många slog sig ner för alltid. Tack vare Adolf Fredriks trontrillträde i Sverige och Peter III:s i Ryssland kom de härskande dynastierna att knyta nära släktskapsband. Kunskaperna i främmande språk – franska bland adeln, latin bland de akademiskt bildade samt tyska och svenska bland stadsbefolkningen (beträffande Ryssland i de nordvästra områdena) – underlättade i hög grad de ömsesidiga förbindelserna mellan staterna. För första gången etablerades, som G A Nekrasov så riktigt har påpekat, permanenta kulturella kontakter.³ Grannarnas kunskaper om varandra breddades på ett markant sätt.

Denna allmänna karakteristik kan kompletteras beträffande de sista trettio åren av 1700-talet, särskilt med avseende på de år då de båda nära släktingarna Katarina II och Gustav III regerade. Detta var en tid som innebar en samtidig konsolidering av de båda staterna, ett närmande av statskicks och härskande ideologi (»den upplysta absolutismen»), det största kulturella uppsvinget under hela århundradet i båda länderna, samt ökad samhällspolitisk aktivitet bland adeln och andra toppskikt i de två staterna (i Sveriges fall huvudsakligen under frihetstiden). Det var också en tid av dittills oanade utrikespolitiska framgångar för det ryska imperiet, vilka tillsammans med Katarinas lysande personlighet väckte en uppmärksamhet i Västeuropa och inte minst i grannlandet Sverige, som Ryssland inte varit föremål för sedan Peter den stores dagar. Under loppet av ett tredjedels, kanske fjärdedels sekel tillryggalade de rysk-svenska förbindelserna en slingrande väg, som innebar både samarbete och hemliga konspirationer mot varandra från respektive regeringars sida, demonstrativa möten på högsta nivå, för båda parter livsfarliga väpnade konfrontationer till lands och till sjöss (i händelse av nederlag löpte Katarina II risk att förlora Petersburg, medan Gustav riskerade att förlora tronen), ett »oavgjort» fredsavtal (en ytterst sällsynt företeelse i rysk utrikespolitisk historia), samt, slutligen, ett koalitionsavtal.

Det är inte ägnat att förvåna, att det redan finns en omfattande vetenskaplig litteratur om de rysk-svenska förhållandena efter freden i Nystad. I centrum för uppmärksamheten står de politiska och diplomatiska, mellanstatliga förhållandena. Beträffande färre specialarbeten har ägnats de kulturella relationerna mellan de båda län-

derna under 1700-talet. Här torde de sovjetiska arbetena dominera – av Nekrasov, Novljanskaja, Tsverava, Jucht, Sjafranovskaja m fl, särskilt när det gäller arbeten om enskilda svenskar eller svenska undersåtar i rysk tjänst (för Sveriges del, se arbeten av vetenskapshistorikern S Lindroth). Till Troitskijs och Nekrasovs artiklar om utnyttjandet av den svenska erfarenheten och lagstiftningen vid den administrativa omstruktureringen av det petrinska Ryssland har nyligen fogats en svensk monografi av C Peterson på samma tema. Den svenske bibliografen Arne Holmberg har gjort grundläggande insatser för utforskningen av svenska russica och svenska översättningar från ryskan under upplysningstiden.⁴

En rad arbeten av svenska författare har speciellt ägnats den antiryska propagandan i Sverige under 1600- och början av 1700-talet (K Tarkiainen, H Almquist). Den period som direkt intresserar oss har behandlats av I Carlsson och S Boberg.⁵ Vid undersökningen av den russofoba, men även (vilket sysselsatt företrädesvis finska historiker) av den antigustavianska, dvs objektivt sett russofila, propagandan har man naturligt nog använt sig av svenskspråkiga tidskrifter, pamfletter och tryckta eller handskrivna alster. Av olika orsaker har emellertid detta ryska tema i den svenska publicistiken från 1700-talet, liksom för övrigt från det påföljande århundradet, skildrats endast flyktigt och ensidigt. Den russofila linjen i den svenska publicistiken från slutet av 1760- och början av 1770-talet har nästan inte alls påvisats. Utforskarna av diplomatins historia – i vårt land såväl som utomlands – har koncentrerat sin uppmärksamhet till källor av dokumentkaraktär. Av stort intresse är emellertid också den attityd, som den allmänna opinionen i Sverige under frihetstiden och den gustavianska tiden intog till Ryssland, dess ekonomi, politik och kultur, och till de rysk-svenska relationerna.⁶ Den »bild» av Ryssland och de stereotypa föreställningar om den ryska utrikespolitiken, som påtvingades den svenska befolkningen, hade stor genomslagskraft. Desto mera intressant är då den svenska kritiken av dessa stereotyper – det ofentliga försvaret för fred och vänskap med den mäktige grannen i öster.

För ett studium av det aktuella temat har forskarna ännu outnyttjade möjligheter även utanför Skandinavien gränsar. I centrala bibliotek – t ex i arkivbiblioteken i Moskva och Leningrad, liksom i Greifswald och Stralsund – förvaras uppsättningar av svenska politiska och vetenskapliga tidskrifter, broschyrer och tryckalster från 1700-talet, låt vara att de naturligtvis är långt ifrån fullständiga.⁷ Som bekant utvecklades den svenska (liksom den ryska) publicistiken, den tryckta såväl som den handskrivna, särskilt starkt just under detta århundrade. Vid undersökningen av denna publicistik med utgångspunkt från »den ryska frågan» har vi intresserat oss för 1) författarna och inspiratörerna till respektive information och propaganda, 2) dess kvantitet och »frekvens», 3) dess innehåll.

Preliminärt – utan att vända sig till arkiven i Sovjetunionen, Sverige och Finland – kan man hävda, att upphovsmännen till den russofoba publicistiken stod nära hattpartiet, franska diplomatiska kretsar och – efter 1771 – även kung Gustav III. Författarna med russofil inriktning stod i nära förhållande till det sk holsteinska partiet under 1720-talet, senare till mösspartiet. Under hela den aktuella perioden stod de ryska diplomatiska kretsarna, och under krigsåren 1741–43 och framför allt 1788–90 det ryska överkommandot, nära.

Kataloger av G Klemming och I Carlsson, bibliografiska förteckningar till S Bergs undersökningar m fl arbeten gör det möjligt för oss att uppskatta, återigen mycket ungefärligt, antalet separata, i Sverige utkomna pamfletter och flygblad från åren 1720–1800, vars innehåll helt eller i betydande grad var ägnat Ryssland och de rysk-svenska förbindelserna, exklusive tal och predikningar, liksom rent militära rapporter, till ett maximiantal på 50 tryckta och betydligt färre handskrivna enheter. Omkring hälften av dessa tryckalster hänför sig till Gustav III:s regeringstid.

Överhuvudtaget var Ryssland och dess utrikespolitik föremål för utfall från svenska publicisters sida åtminstone redan under Stora nordiska kriget. Efter freden i Ny-stad, dvs under den s k frihetstiden, blev den svenska publicistiken mera mångfaset-terad i frågor gällande de rysk-svenska relationerna och de relativa fördelarna hos Wien- och Hannoveralliansen, och hållningen var inte längre entydigt ryskfientlig: bland publicisterna framträdde på 1720-talet även ryska diplomater (på franska).⁸ Sin största omfattning fick dessa diskussioner före och under det nya rysk-svenska kriget – det av hattpartiet utlösta och förlorade revanschkriget 1741–43.⁹ Som de senaste undersökningarna (A Blanck, I Carlsson) har visat, utgjorde den kända »Sagan om hästen» av den store svenske poeten och publicisten Olof Dalin (1740) ett antikrigsinlägg i debatten, vilket i viss mån polemiserade med den ryskfientliga »Sinclairsvisan» av Anders Odel (1739)¹⁰. De svenska publicisterna intresserade sig livligt för statsvälvningen i Petersburg 1741, som förde Peters dotter Elisabet till makten och återupprättade holsteinarnas inflytande där.

De svenska tidskrifterna, vars ställning stärktes under 1750-talet, belyste regelbundet Tsarrysslands inrikespolitik och speciellt dess utrikespolitik. Även nyheter om dess vetenskapliga och (i mindre utsträckning) om dess kulturella liv förmedlades. På 1760-talet växte omfattningen av denna information påtagligt. Vilka dess källor var, återstår ännu att utforska. Stockholmstidskrifterna »Svenska Mercurius» och »Stats-Journal» skrev om Peter III:s utrikespolitiska och inrikespolitiska åtgärder, speciellt om de förstnämnda (fredsavtalet med Preussen), och om statsvälvningen i Petersburg 1762. Vidare rapporterades om den engelsk-ryska överenskommelsen 1766, som var av betydelse även för Sverige. Katarina II:s polska politik och dess utveckling belystes i detalj, och man uttryckte sin uppskattning för hennes försvar av dissidenterna (dvs de polska icke-katolikerna). Förutom antiryska korrespondenser (utfall mot det kejserliga sändebudet i Warszawa, Repnin) publicerades också officiellt ryskt material i den polska frågan.

I ett fördelaktigt ljus framställdes också den inrikespolitiska utvecklingen under Katarina II av de ovanstående tidskrifterna, som särskilt framhöll hennes allt starkare position i landet efter omvälvningen 1762. Smickrande betyg gavs ständigt åt kejsarinnans administrativa, handelspolitiska och ekonomiska reformer, och hennes berömda »Nakaz» (»påbud») till de deputerade i Kommissionen av 1767 återgavs i sin helhet, åtföljd av positiva kommentarer. I tidskrifterna bereddades även plats för en gillande beskrivning av Rysslands politik i Främre Orienten och av de ryska vapnens framgångar i Katarinas första krig mot Turkiet. Kejsarinnan framställdes upprepade gånger som alla tiders största härskarinna, och för den svenska allmänheten fram-

hölls ständigt nödvändigheten av att från alla sidor lära känna Ryssland, »vars stat förbättras dag för dag». 1700-talets, Katarina II:s och den petersburgska Vetenskapsakademiens Ryssland betraktades som en av Europas stormakter, med omfattande besittningar i nordöstra Asien, jämförbar med England, Frankrike eller Spanien och deras besittningar i Nya Världen.

Svenska tidskrifter från 1760-talet återvände flera gånger till de i tiden närliggande rysk-svenska förbindelserna, med början från Stora nordiska kriget. Man visade på Peter I:s överlägsenhet som statsman jämfört med Karl XII, påtalade flera gånger den svenske kungens lättsinne och redogjorde för orsakerna till Sveriges nederlag i detta krig. I de från förhandscensur befriade tidskrifterna från andra hälften av 1760-talet offentliggjordes hemligt material (protokoll) om förhistorien till det följande, likaledes förlorade rysk-svenska kriget 1741–43, varvid man påpekade felaktigheten i det styrande hattpartiets dåvarande kurs, som syftade till krig mot Ryssland. Utgivarna bevarade dock en anda av nationell självaktning gentemot den mäktige grannen och dolde inte riskerna för tsaristisk inblandning i det egna landets inre angelägenheter i händelse av en alltför intim vänskap med det ryska imperiet och brist på nödvändig vaksamhet från svensk sida.

I takt med den utvidgade tryckfriheten och till följd av att förhandscensuren avskaffades 1766, minskade antalet handskrivna alster med utrikespolitiskt innehåll märkbart under den tredje fjärdedelen av 1700-talet i jämförelse med 1730- och 1740-talet.¹¹

I tryckta broschyrer och pamfletter, mera sällan i tidskrifter, diskuterades i varje fall från mitten av 1760-talet fördelarna med olika tänkbara utrikespolitiska orienteringar för Sveriges del. De alternativ som nämdes var endera ett förbund med det bourbonska Frankrike – »grannen i söder» – eller med »staterna i norr», i första hand Storbritannien och Ryssland. Författarna utgick från nödvändigheten av ett förbund i någon form, och möjligheten till subsidier från den ena eller andra stormakten. Mot ett förbund med Frankrike eller ännu mer avlägsna länder – Turkiet eller rentav Kina (de rysk-kinesiska relationerna försämrades kraftigt just i början av 1760-talet) – framfördes emellertid synpunkten, att Sverige i så fall löpte risk att dras in i ett blodigt krig med Ryssland. En publicist förhånade den av vissa revanschivrare närda önskedrömmen, att 900 000 kineser skulle tränga in i Sibirien och inta Moskva. På ett träffande sätt brännmärktes de revanschister, som var beredda att kasta sig i armarna på första bästa i utbyte mot gratis kulor och krut. Läsarna varnades för det faktum, att svenskarna i ett krig mot Ryssland inte skulle få någon hjälp vare sig från Frankrike eller från havens härskarinna, England.

Som ett förnuftigt alternativ lanserade publicisterna »ett evigt fredsförbund med alla länder i norr, utan brytning med våra vänner i söder» (dvs Frankrike och Turkiet). Fred och vänskap med grannländerna motiverades med att svenskarna måste ägna sina krafter åt det egna landets uppbyggnad och blomstring. Till förmån för ett förbund med just Ryssland anfördes sådana synpunkter, som dess svaghet som konkurrent till Sverige inom utrikeshandeln och den ryska medgörligheten vid fredsförhandlingarna 1743 (då större delen av Finland återlämnades till svenskarna). Vidare

framhölls att själva det ryska imperiets storlek gjorde en ytterligare utvidgning onödig eller rentav skadlig, och slutligen nämndes även de gynnsamma erfarenheterna av förbundet med Ryssland 1756.

De pamfletter och skrifter från slutet av frihetstiden, som vi har använt – »Conjuncturs-Skrifter» från Avdelningen för sällsynta böcker vid Statliga Leninbiblioteket i Moskva – har företrädesvis en russofil inriktning. Hit hör »Bref til Aristarchus rörande den sidst erhållne ryska Segren Öfwer Turkerne» (Stockholm, 1770); »Bref til en Befullmäktigande i wigtige Ärender» (Upsala, 1769); »Bref til Författaren af Swaret uppå et Betydeligt Bref ifrån en Wän i Stockholm (Angående Alliance-Wärket)» (Stockholm, 1769); »Owäldigt omdöme öfwer Anmärkningarna wid Svenska Ministrens förhållande och ursprunget til det år 1741 med Ryssland begynta krig» (Upsala, 1771); »Tankar om alliancer och hwilka kunna wara för Sverige de förmänligaste» (Stockholm, 1771). Till de i våra samlingar fåtaliga russofoba pamfletterna hör »Sweriges Rikes Naturliga och Sandskyldiga Interesse uti Förbund med kronan Frankrike» (Stockholm, 1769).

I publicistiken från den gustavianska tiden – efter statsvälvningen 1772 – ändras innehålllet i informationen om Ryssland. I de framför allt för utlandet avsedda tryckta beskrivningarna av Gustav III:s statsvälvning hävdades, att Sverige skulle ha räddats från inblandning och påtryckningar från mäktiga grannars sida, dvs dolda antiryska utfall.¹² I den tidskrift från 1770-talet som vi haft tillgång till (»Den historiske och politiske Mercurius») bedrivs överhuvudtaget inte någon polemik i frågan om Sveriges utrikespolitiska orientering. Däremot fortsatte man att ge innehållsmässigt korrekta rapporter om olika åtgärder från Katarinas sida – från krossandet av Pugatjov-upproret till segrarna över turkarna och framgångarna i Polen. Nyheter från det ryska vetenskapliga livet fick en bred belysning. Detta gällde särskilt de framgångar som gjorts av svenska vetenskapsmän i rysk tjänst, liksom även utgivningen av nya böcker och atlaser i Ryssland och om Ryssland. Katarina hyllades ständigt som en upplyst härskarinna, den som köpt Voltaires bibliotek, Keplers efterlämnade handskrifter etc.

En intensifiering av den russofila informationen (tidskriften »Stockholms lärda tidningar») skedde, med kungens gillande eller på hans direkta uppdrag, vid tiden för Gustav III:s i sitt slag unika besök i den ryska huvudstaden 1777, då han bland annat blev invald i Vetenskapsakademien i Petersburg. (Detaljerade skildringar av besöket återfinns i litteraturen.) Därefter började relationerna som bekant försämrats. På grundval av för oss tillgängliga svenska utgåvor kan man hävda, att Gustav III redan vid mitten av 1780-talet offentligt började berömma sig av att ha återupprättat den svenska försvarsförmågan till lands och till sjöss – mot grannen i öster. Det rysk-turkiska krigets utbrott 1787 skildrades i en ryskfientlig anda av tidskrifterna i den svenska huvudstaden.

Särdeles aktiv var den officiösa publicistiken under det rysk-svenska kriget 1788–90 (jfr de utmärkta studier som gjorts av Boberg). För första och sista gången under de rysk-svenska förbindelsernas historia leddes ett pennornas propagandakrig av monarkerna själva.¹³ Till exempel skrevs på uppdrag av Gustav III den kända och till

flera språk översatta Katarinafientliga pamfletten av den franske journalisten Mallet du Pan om det ryska hotet mot den politiska jämvikten i Europa.¹⁴ I enlighet med Gustav III:s anvisningar sökte författarna av pamfletter, artiklar, fabler, predikningar av olika trosbekännelser, satiriska dikter, patriotiska sånger och oden nu rättfärdiga den uppenbara svenska aggressionen mot Ryssland. De betonade vältaligt nödvändigheten av nationell samhörighet och av enighet mellan svenskar och finnar gentemot den »barbariske» ärkefienden. De lovprisade kungens »folklighet» och »humanitet» i motsats till »despoten» i öst, och det svenska samhällspolitiska systemets företräden framför självhärskardömet och livegenskapens Ryssland. Den »allmänt kända» kulturella efterblivenheten i Ryssland brännmärktes, liksom Katarinas nyligen gjorda landerövringar i Polen och Svartahavsområdet. Med förkärlek spelade man (alltifrån kungen själv) på temat om den ständiga ryska inblandningen i Sveriges inre angelägenheter: det ryska hovet framställdes som den som stiftat lagarna i Sverige under frihetstiden, och skulden för Sveriges förmenta tillbakagång under frihetstiden lades på Ryssland. Den svenska läsekretsen uppmuntrades vidare med förespeglingar om snar hjälp från de västeuropeiska stormakternas sida. Det var just under detta »penornas krig», som svenska publicister och deras meningsfränder eller inspiratörer i väst lanserade den bland Rysslands fiender sedermera så populära idén om att ena staterna i en antirysk koalition. I ett fall antyddes till och med möjligheten att till en sådan koalition ansluta Nordamerikas »Förenade provinser».¹⁵

Under de specifika förhållanden som rådde i Sverige, där oppositionsytringar accepterades till och med under krigsåren, cirkulerade för övrigt även såväl handskrivna som tryckta skrifter och pamfletter med krigsfientligt, dvs antigustavianskt innehåll – låt vara att dessa naturligtvis var fåtaliga i jämförelse med regeringsutgåvorna. I de enstaka exemplar som vi haft tillgång till uttrycks inte något direkt stöd för Ryssland och dess politik, men kriget mot Ryssland fördöms och man framhåller avsaknaden av seriösa motiv för ett sådant krig.¹⁶

Denna oppositionella publicistik stod i mångt och mycket i samklang med den antisvenska propagandalitteratur av ryskt och danskt ursprung, som i hemlighet smugglades in i svenska Finland och Skåne. Litteratur av denna typ trycktes på svenska, danska och finska. Det mest kända exemplet är broschyren »Till fosterlandet», som falskeligen angavs för att vara utgiven i Skåne och högtidligen brändes av den svenske bödeln i Lovisa i Finland. Aktuella titlar anføres i Klemmings katalog.¹⁷

I januari 1790 tycker man sig kunna se ett förebud om en fredlig reglering av förhållandet till Ryssland i form av omtryck av en broschyr från så långt tillbaka som 1711, där Ludvig XIV jämförs med Peter I, avgjort till den senares förmån.¹⁸

Efter undertecknandet av freden i Värälä, som slöts på för Sverige hedersamma villkor 3–14 augusti 1790, skyndade sig de svenska tidskrifterna »Allmänna Tidningar» och »Stockholms Posten» att återupprätta en gynnsam bild av den tidigare fienden, som snart skulle bli Sveriges bundsförvant enligt Drottningholmstraktaten 1791. De livfulla skildringarna av »ryska grymheter» (enligt en nutida svensk forskare var dessa uppgifter okontrollerade eller direkt falska¹⁹) ersattes av rapporter, inspirerade av samme Gustav III, om ryssarnas respektfulla och rentav storsinta inställning – inte

bara från regeringens, utan också från allmänhetens sida – till svenskarna, exempelvis till de svenska fångarna, men även till den svenska nationen överhuvudtaget. Som den mästare på »åskådlig agitation» som han var, lät kungen inför utbytet av ratifikationsinstrument i Värälä uppföra ett Vänskapens altare, prytt med kungens och kejsarinans vapensköldar och initialer.²⁰

Avslutningsvis skulle vi vilja fästa forskarnas uppmärksamhet vid angränsande teman – de rysk-svenska kulturella och vetenskapliga kontakterna under 1700-talet i hela deras omfattning, bilden av Sverige i den ryska publicistiken från samma tid, samt de svenska vetenskapsmännens föreställningar under stormaktstiden och upplysningstiden om den ryska historien, till exempel deras uppfattningar i varjagerfrågan.

NOTER

1. *Slavica Lundensia* 3. Kring den svenska slavistikens äldsta historia. Lubomír Durovic, Förord.
2. Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia. P III. Turku 1966, p 1–71.
3. G A Nekrasov. Stanovlenie postojannyh russko-sjvedskich kul'turnych svjazej v 20–40–ch godach XVIII v. – Mezjdunarodnye odnosjenija i vnesjnaja politika SSSR. Istorija i sovremennost'. (Upprättandet av permanenta rysk-svenska kulturförbindelser 1720–40. – Sovjetunionens internationella relationer och utrikespolitik. Historia och samtid.) Moskva 1977, s 198.
4. A Holmberg, Ryssland i svenskt tryck. – *Svensk-ryska sällskapets årsskrift* 1926. Stockholm 1926, s 50–82. C Peterson, Peter the Great's Administrative and Judicial Reforms. Swedish Antecedents and the Process of Reception. Stockholm 1979.
5. I Carlsson, Olof Dalin och den politiska propagandan inför »lilla ofreden». Lund 1966. S Boberg, Kunglig krigspropaganda (1788–1789). Göteborg 1967.
6. Ett intressant exempel på utnyttjande av engelska broschyrer om de rysk-svensk-engelska relationerna under Stora nordiska kriget har som bekant getts av Marx. Jfr K Marx, *Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century*. London 1899.
7. Ett antal svenska utgåvor om Katarina II förvaras i fonden för russica vid Statliga offentliga biblioteket i Leningrad. Jfr V A Bilbasov, *Obzor inostrannyh sotjinenij o Jekaterine II (1744–1796)*. – *Istorija Jekateriny Vtoroj*, t.XII, t.j.I. (Översikt över utländska skrifter om Katarina II (1744–1796). – Katarina den andras historia, band XII, del I.) Berlin, u å. Fonder och kataloger från Leningrad anförs inte i artikeln.
8. G E Klemming, *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande makter*. Stockholm 1881–1883, s 376. Jfr G A Nekrasov, *Russko-sjvedskie odnosjenija i politika velikich derzjav v 1721–1726 gg.* (De rysk-svenska relationerna och stormakternas politik 1721–1726). Moskva 1964, s 25, 43, 70. Av samme förf: *Rol' Rossii v evropejskoj mezjdunarodnoj politike 1725–1739 gg.* (Rysslands roll i europeisk internationell politik 1725–1739). Moskva 1976, s 105, 118–119, 152, 298.
9. I Carlson, Olof Dalin och den politiska propagandan . . . s 35, 56, 82–82; idem *Frihetstidens handskrivna politiska litteratur*. En bibliografi. Göteborg 1967; Klemming, op cit, s 379–382.
10. O Dalin, *Sagan om Hästen jämte en essay av Anton Blanck och förklaringar av Frits Askeberg*. Stockholm 1953.
11. I Carlsson. *Frihetstidens handskrivna politiska litteratur*, passim
12. Michelessi. *Lettre à Monseign. Visconti sur la Révolution arrivée en Suède le 19 août 1772*. Stockholm 1773. C F Sheridan, *A History of the Late Revolution in Sweden . . .* London 1778.
13. Boberg, *Kunglig krigspropaganda*. Göteborg 1967. Om Gustav III:s och Katarina II:s propagandistiska deklamationer, jfr den ryska »vitboken» – *Anmerkungen und historische Erläuterungen über die königl. Schwedische Erklärung d.d. Helsingfors den 21. Juli 1788*. Sans date.

14. (Mallet du Pan). *Du péril de la balance politique de l'Europe*. Londres, 1789. Boberg. Op cit, s 67.
15. Företrädesvis har använts broschyrer från *Avdelningen för sällsynta böcker, Statliga Leninbiblioteket*, Moskva, samt från *E M Arndt-Universitetets bibliotek*, Greifswald, DDR. *Konvolutet »Gustaf III:s Krig»*: Aftryck af et från Finland ankommit Bref, af den 14. September 1788. Örebro 1788; Bref ifrån en Leksandbo i Dalarne . . . Stockholm 1788; Bref till en officerare i Finland ifrån dess Farbror. Stockholm 1789; Bref til en Wän i Armeen. Göteborg 1788; Bref til en Wän om Sweriges Närwarande Politiska Tilstånd; Ifrån Landsorten den 31 December 1788. Stockholm 1789; En owäldig Medborgares Tankar Om Närwarande Conjunctioner. Stockholm 1788; Historisk uplysning angående Rysslands förhållande emot Sverige, alt til den Nystadska freden år 1781. Stockholm 1790; Swea röst. Stockholm 1789; Klemming, op cit, s 393–395. *Tidskrifter: Almänna Tidningar och Den historiske och politiske Mercurius*.
16. *Mest känd*: Antwort eines finnischen Bürgers auf einen in den Hamburgischen Zeitungen eingerückten und vorgeblich in Finnland geschriebenen Brief vom 14. September 1788. – A R Cederberg, Anjalan Liiton historialliset lähteet. Helsinki 1931, liite XXIII. *Moderat oppositionell*: Dictamen ad Protocollum ingifwit uti höglöfl. Ridderskapet och Adelns Plenum den 6. februar 1789, af Öfwersten och Riddaren C M von Gertten. Stockholm 1789.
17. Klemming, ibidem; A Brikner, Konfederatsija v Anjala (Anjalaförbundet), s 745.
18. Om skillnaden emellan den falska och den sanna äran; Tillika med en jämförelse emellan Ludvic XIV och Czar Petter I. Stockholm 1790.
19. S Boberg, Kunglig krigspropaganda, s 73–74.
20. M M Borodkin, Istorija Finljandii. Vremja Jekateriny II i Pavla I (Finlands historia. Katarina II:s och Paul I:s tid). Sankt-Petersburg 1912, s 354.